

Pongrácz Tiborné–S. Molnár Edit: Gyermeket nevelni

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Pongrácz Tiborné–S. Molnár Edit (1996): „Gyermeket nevelni” in:
Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György
(szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. Pp. 332–351.



GYERMEKET NEVELNI

Néhány évtizede Európában a termékenység az egyszerű reprodukciós szint alatt tartóssul, aminek az a következménye, hogy a népesség elöregszik, száma pedig hosszabb távon jelentősen csökken. A demográfiai kutatások értelmezése szerint ez a népesség egyfajta demográfiai válasza azokra a társadalmi változásokra, amelyek elsősorban a társadalom alapegységeit, a családokat érintik. Visszaesett a családi életforma vonzereje, terjed a házasságon kívüli együttélés, csökken a párkapcsolatok stabilitása – ezek olyan jelenségek, amelyek az 1970-es években kezdtek terjedni a nyugat-európai országokban, majd a tengeren túli fejlett társadalmakban is, és végső soron a termékenység csökkenését vonják maguk után. A változások kiterjednek arra is, ahogyan az emberek megítélik a gyermekszülést, a gyermekvállalást. A XX. század első felében ez egyik alapvető célja volt a házasságkötésnek, vagy legalábbis magától értetődő velejárója. Mára viszont kialakult egy olyan szemléletmód, amely tudatosan elutasítja a gyermekvállalást. A kutatások szerint e mögött részben a jövő iránti bizalmatlanság sejthető, részben a gyermek nevelésével, gondozásával járó szükségszerű áldozatvállalás, ami az önmegvalósítást akadályozza. Igaz, ez a szemléletmód sehol nem vált még általánossá, de van, ahol a prokreatív népesség mintegy egyötöde vallja. Ez utóbbi attitűdváltozást többek között annak tulajdonítják, hogy a kereső nők száma a többszörösére emelkedett, kiemelkedtek a szakképzetlenségéből, és mind nagyobb hányaduk szerzett olyan végzettséget, ami versenyképessé tette őket a férfiakkal, így partnerükkel szemben is. Ennek az a következménye, hogy egyre kevésbé fogadják el a nekik kijelölt hagyományos családi szerepet. Mindez egyre inkább újfajta értékeket alakított/alakít ki, amelyek közt halványodik a tradicionális családi értékek szerepe, s megnövekszik azoké, amelyek az egyéni autonómia, az individualizáció irányába mutatnak.

Magyarországon a termékenység csökkenése jóval korábban, már századunk elején megkezdődött, majd a második világháború után felgyorsult. Okai tehát nem a nyugati minták hatásában keresendők; annak bizonyos jelei hazánkban csak a 80-as években kezdtek jelentkezni. Nálunk például – a nyugati országokhoz képest ugyancsak jóval korábban megvalósult, szinte teljes körű női foglalkoztatottság ellenére – még napjainkban sem tapasztalható a gyermektelenség, mint ideálisnak vélt

állapot elfogadása. A fiatal generációban még 1%-ot sem ér el azok aránya, akik életüket gyermek nélkül tervezik. Igaz, a gyermek utáni vágyakat ma Magyarországon is jóval kevesebb gyermekkel elégítik ki, mint akárcsak néhány évtizeddel ezelőtt; a párok kívánnak, de csupán egy, legfeljebb két gyermeket. A termékenység csökkenése elsősorban a három- és annál többgyermekes családok arányának jelentős visszaesése miatt következett be. Kétségtelen az is, hogy az összes gyermekszülésnek – a korábbi 90%-ost meghaladó arányához képest – már csak 80%-a, de még mindig túlnyomó többsége történik házasságban. Mindez azt mutatja, hogy Magyarországon a lakosság – és a családalapításban érintett, fiatal generáció – család- és gyermekcentrikus attitűdjei még meglehetősen intenzívek – nem csak a nyugat-európai, de számos környező, volt szocialista országban tapasztalható viszonyítva is. Ez elég fontos tényező, amit nem szabadna figyelmen kívül hagyni, amikor a családtámogatást érintő döntésekről van szó. Nyugat-európai, de hazai példák is vannak arra, hogy a családtámogatások ha nem is nagymértékű, de pozitív hatást érhetnek el a termékenység csökkenésének megállításában, ami a népesség jövője szempontjából meghatározó. Ilyen pozitív hatásra talán nagyobb az esély addig, amíg az érintett népességből nem hal ki a családalapítás erős készsége, vagyis ha életvezetésében a gyermeknevelés értéke kiemelkedő. Magyarországon – talán ma még – ennek dominanciájáról beszélhetünk.

Ez a tanulmány egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat néhány eredményét mutatja be. A kutatás a 90-es évek első felében zajlott a müncheni Deutsches Jugendinstitut kezdeményezésére; első fázisában Magyarország, Lengyelország, Oroszország és Németország adatai kerültek összehasonlításra, ez utóbbi volt nyugati és volt keleti területei külön-külön. Az azonosan megszövegezett kérdőívet országonként 1200 fős mintán kérdezték meg olyan házas családi állapotú anyáktól és apáktól, akik nem egymás házastársai, és akiknek legkisebb gyermeke – függetlenül a gyermekek számától – 6 évesnél fiatalabb. Az azonos családi státusú kisgyermekes szülők között Magyarországon a legerőteljesebb a családcentrikus, gyermekcentrikus beállítódás, és e tekintetben csak alig-alig van különbség a nők és férfiak, anyák és apák között; különbségek inkább az egyes országok között mutatkoznak. Annak ellenére így van ez, hogy a munka, a munkahelyi előrelépés, a szakmai ambíciók megléte a kisgyermekes magyar szülők törekvései között is megtalálható. De nálunk – minden más országhoz képest – nagyobb készséget mutatnak fel az egyéni ambíciók és a gyermekvállalási feladatok összeegyeztetésére is.

A CSALÁD, A GYERMEK ÉRTÉKE

A családi élet, magánélet és a munka, a hivatás – a mindennapi életnek ez a két, meghatározó szférája – csak ritkán, kivételes helyzetekben jelent alternatívát, a legtöbb embert nem kényszeríti választásra. Általában csak kivételes helyzet – munka, hivatás, tehetség, elhivatottság – az, amikor valakinek a munkája, foglalkozása előtérbe kerül a magánélettel szemben. Az értékvizsgálatok világszerte egybehangzóan mutatják, hogy az értékválasztások fontossági rangsorában a privát szférához tartozó értékek (pl. gyermek, család, házasság) általában jelentősen megelőzik a munkával, hivatással, foglalkozással kapcsolatos értékeket. Érthető, ha a privát szféra dominanciája még inkább jellemző a fiatal házas, kisgyermekes szülőkre. A magyarországi fiatal szülők azonban ezen belül is kitűnnek abban, hogy azok aránya, akik a családdal, magánélettel szemben a munkát, a hivatást részesítik előnyben, nálunk a legalacsonyabb, szinte elenyésző. A férfiak és nők, apák és anyák attitűdjei ebben a kérdésben természetesen nem teljesen azonosak; a férfiak körében mindenütt jóval többen vannak, akik munkájukat, hivatásukat a családi és magánélet elé helyezik, vagy legalábbis egyforma fontosnak tartják. Ezért is figyelemre méltó, hogy a családi életet preferáló apáknak is Magyarországon legmagasabb az aránya – a nagyobb fokú családközpontúság nálunk mindkét nemre jellemző.

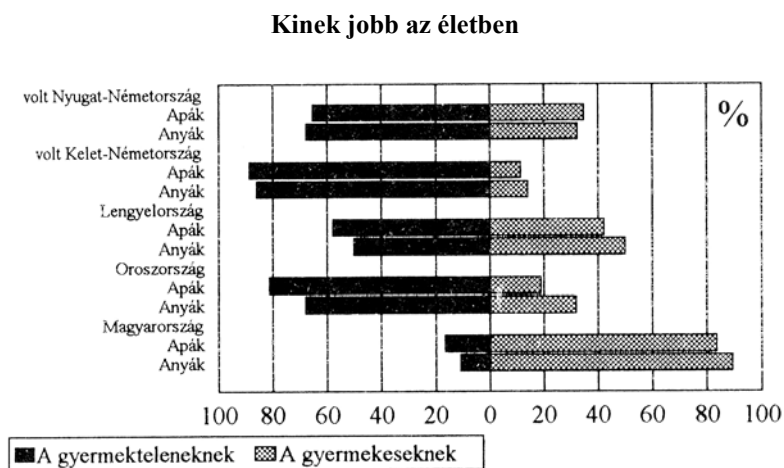
1. sz. táblázat

	Magyar- ország	Orosz- ország	Lengyel- ország	volt Kelet- Németország	volt Nyugat
					(%)
<i>a) A munka, a hivatás fontosabb, mint a család, a magánélet</i>					
– anyák	0,6	10,8	3,7	11,9	12,5
– apák	6,6	22,9	8,2	19,1	23,8
<i>b) A munka, hivatás és a család, a magánélet egyformán fontosak</i>					
– anyák	19,1	24,5	14,5	43,0	26,8
– apák	32,8	38,3	32,4	48,9	37,4
<i>c) A család, a magánélet fonto- sabb, mint a munka, a hivatás</i>					
– anyák	80,3	64,7	81,8	46,1	60,7
– apák	60,6	38,8	59,4	34,0	38,8

A nemek szerinti különbségek mellett jelentősek az országonkénti eltérések is. Leginkább Magyarország és Lengyelország hasonlít egymásra abban, hogy igen csekély a munkát, a hivatást a családi élet elé helyező férfiak és nők aránya, és magas a családi életet, magánéletet előnyben részesítőké. A volt Kelet-Németországban élő szülők attitűdjei szignifikánsan mások. Mind az apák, mind az anyák között náluk mondják legkevesebben azt, hogy a család, a magánélet fontosabb, mint a munka, a hivatás, és legtöbben vallják, hogy egyformán fontos mindkettő. A családcentrikusság meglétét – úgy tűnik – az adott országok szociokulturális jellemzői is befolyásolják.

Hasonló eredményre jutottunk annak vizsgálatában is, hogy a kérdezett szülők szerint kiknek jobb az életben: azoknak, akiknek vannak, vagy akiknek nincsenek gyermekeik. Magyarországon erős többségi vélemény az, hogy jobb gyermekesnek lenni, a lengyel szülők véleményei nagyjából fele-fele arányban oszlanak meg e kérdésben, a többi három országban pedig – ahol, mint láttuk, a munkát, hivatást preferáló szülők aránya is magasabb – a vélemények erősen arra hajlanak, hogy azoknak jobb, akiknek nincsenek gyermekeik.

1. sz. ábra



Magyarország kiugró adatát alátámasztja, hogy ez az attitűd a lakosság egészére is jellemző. Lakossági mintán 1995-ben készített, 1000 fős közvélemény-kutatásunk adata szerint a 18 éves és idősebb korú férfiak 70%-a, a hasonló korú nők 78%-a vélekedik úgy, hogy „az életben jobb azoknak, akiknek vannak gyermekei” – mint azoknak, akik gyermekek nélkül élik le életüket. Annak ellenére így van ez, hogy köztudottan a gyermeket nevelő családok körében lényegesen nagyobb az alacsony életszínvonalon, szegény sorban élők aránya. A lakossági mintán belül a fiatal (nemzetközi vizsgálattal megegyező) korosztály véleménymegoszlása a grafikonban ábrázoltak felel meg. Hasonló „háttér-információval” a közgondolkodás beállítódásáról a többi vizsgált országból sajnos, nem rendelkezünk.

Az idézett, 1995. évi lakossági közvélemény-kutatás azt is jól mutatja, hogy Magyarországon az emberek egyáltalán nem tartják ideálisnak a gyermektelenséget; alig vannak olyanok, akik „nagyon jó” állapotnak minősítik, ha egy házaspárnak egy gyermeke sincs, sőt, a lakosság közel 70%-a szerint ez kifejezetten „rossz” vagy „nagyon rossz”:

2. sz. táblázat

A KÜLÖNBÖZŐ GYERMEKSZÁMÚ CSALÁDOK ÉRTÉKELÉSE
LAKOSSÁGI MINTA, N = 1000, 1995 (SZÁZALÉKBAN)

Mennyire jó, ha egy házaspárnak...	5 nagyon jó	4 jó	3 közepes	2 rossz	1 nagyon rossz	Nem tudja	Osztályzat átlag
nincs gyermeke	4,2	5,0	20,3	14,4	52,8	3,3	1,9
egy gyermeke van	13,3	26,0	35,6	17,9	4,1	3,1	3,3
két gyermeke van	36,7	32,8	19,8	5,5	2,2	3,1	4,0
három gyermeke van	21,0	23,1	26,2	16,8	8,9	4,1	3,3
négy v. több gyermeke van	10,2	8,4	20,5	22,1	33,5	5,3	2,4

A táblázat adatai jól mutatják, hogy – bár a gyermekes lét megítélése egyáltalán nem független attól, hogy hány gyermekről van szó (legideálisabbnak a kétgyermekes családot tartják az emberek) – a gyermektelenség negatív megítélése százalékarányra is teljesen azonos a „kiknek jobb az életben”-megfogalmazású kérdésre adott válaszmegoszlással.

Annyit nagy valószínűséggel megállapíthatunk, hogy a kisgyermekes szülők körében nagyon is érthető (bár Magyarországon különlegesen intenzívnek mutakozó) gyermekcentrikus beállítódást nálunk a közvélemény, a közgondolkodás is megerősíti. Helyzetünk tehát ebből a szempontból kedvezőbb és reményteljesebb, mint azokban az országokban, ahol az akaratlagos gyermektelenség eszménye már elterjedtebb.

GYERMEK - CSALÁD - MUNKA VÁLLALÁS

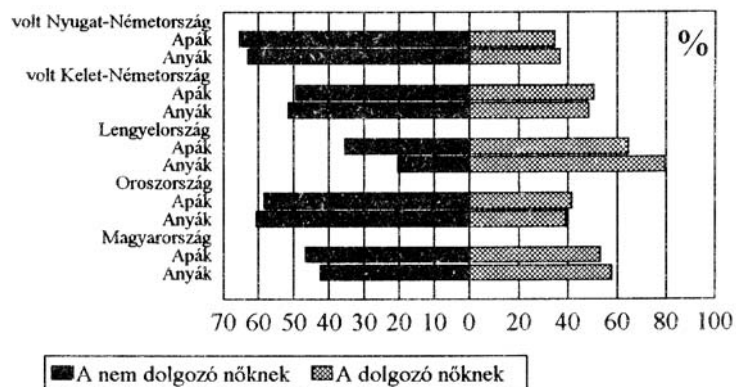
A hetvenes években végzett vizsgálataink szerint akkoriban a lakosság kétharmada azt látta volna jónak, ha a kisgyermekes anyák nem dolgoznak; a munkavállalás mellett állást foglalók is jórészt csak a pénzkeresés miatt tartották ezt szükségesnek. A nyolcvanas évek közepére – jórészt annak következtében, hogy tovább folytatódott a nők iskolai végzettségének növekedése és a női foglalkoztatottság szinte teljes körűvé vált – a közvélemény is sokat változott. Azokkal a nézetekkel, mint „fontos, hogy egy nő anyagilag független legyen, vagy hogy „igazuk van a nőknek, ha nem akarnak otthon maradni, emberek közt akarnak lenni” – több, mint 50% azonosult, azt a tényt pedig, hogy „a nők is szeretnének szakképzettségüknek megfelelő munkát végezni” - mintegy 80%-os arányban ismerték el az emberek. A véleményváltozás mellett is fennmaradt, hogy a kisgyermekes anyáknak mégiscsak meg kell osztaniuk idejüket, energiáikat a munka és a család, háztartás, gyermeknevelés között. A viták többnyire arra a következtetésre jutottak, hogy az anyák számára biztosítani kell a szabad életforma-választás lehetőségét. A mai tapasztalatok azt mutatják, hogy az érintett nők már döntöttek: számukra összeegyeztethető az anyaság és a munka.

Magyarországon a fiatal szülők körében többségi vélemény, hogy „a dolgozó nőknek jobb, mint a nem dolgozóknak”. Még inkább így gondolják ezt Lengyelországban, ahol – más kérdésekre adott válaszaik is erre vallanak – különösen erős az emancipált beállítódás. A volt Kelet-Németországban fele-fele arányban oszlanak meg a vélemények. Oroszországban és a volt Nyugat-Németországban viszont arra szavaznak szívesebben, hogy „a nem dolgozó nőknek jobb”. Ennek motívumai azonban nem azonosak. A volt Nyugat-Németországban a megkérdezett anyáknak maguknak is alig

egyharmada dolgozott csak a kérdezés időpontjában. Más a helyzet Oroszországban. Ott a megkérdezett anyák mintegy 80%-a dolgozott vagy gyermekgondozási szabadságát töltötte (csakúgy, mint a többi volt szocialista országban). Véleményük inkább elégedetlenséget tükröz. Más kérdésekre adott válaszaikból is az tűnt ki, hogy munkakörülményeik rosszabbak, leterheltségük nagyobb, ezért könnyebbnek találnák életüket, ha nem kellene dolgozniuk.

2. sz. ábra

Kinek jobb az életben?



A munkavállalás legfőbb motívuma minden országban a pénzkeresés. De nem ez az egyedüli indíték. Sokak szerint lehangoló dolog kizárólag otthon lenni és családi feladatokat ellátni, a háziasszonykodás önmagában nem vonzó életcél, és – vélekednek – a társadalom is jobban respektálja a dolgozó nőket.

Minden országban tapasztalható egy olyan mozgás is, amikor munkavállaló nők otthagyják munkájukat, visszatérnek családi teendőikhez. A fiatal szülők tapasztalatai szerint a dolgozó nők elsősorban súlyos, kényszerítő körülmények hatására hagyják abba a munkát, és csak kevesen gondolják, hogy ebben a háziasszony-státus betöltése iránti nosztalgia játssza a szerepet.

Az egyik legnyomósabb ok a munkanélkülivé válás, ami érthető is, hiszen ha a munkavállalás legfőbb indoka a pénzkeresés, akkor jogos arra gondolni, hogy erről csak kényszerűségből lehet lemondani. De – úgy tűnik – mindegyik országban jelentős igény mutatkozna az iránt is, hogy az anyák nyolcórás munka helyett részmunkaidős állást vállalhassanak.

Hogy a fiatal szülő-generáció számára a nők munkavállalása nem csupán anyagi kényszer, jól mutatja, hogy mindegyik ország női almintájában többségi vélemény: akkor is dolgozni szeretnének, ha férjük el tudná tartani a családot. Ilyen kedvező helyzetben ugyancsak a részmunkaidős foglalkozást tartanák ideális megoldásnak. Ezt a megoldást leginkább a keletnémet anyák pártfogolnák, de többségi álláspont a magyar anyák körében is. Az apák mindenütt konzervatívabbak. Többségük minden országban azt tartaná helyesnek – ezt talán férfiúi büszkeségük kívánja így –, ha az asszony jól kereső férj mellett otthon maradna. Leginkább a magyar apák tartanák ezt jó megoldásnak.

3. sz. táblázat

MI AZ OKA ANNAK, HOGY A NŐK NEM SZÍVESEN MARADNAK KI A MUNKÁBÓL? (ÁTLAGÉRTÉK) *

	Magyarország		Lengyelország		Oroszország		volt Kelet-Németország		volt Nyugat-Németország	
	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák
1. a gyermekek nem eléggé respektálják, ha az anya csapán háziasszony	32	32	28	30	16	18	24	25	27	27
2. egy nőnek fontos, hogy anyagilag független legyen	46	46	66	58	45	36	54	52	50	51
3. elég lehangoló dolog kizárólag otthon	47	56	67	67	28	32	56	71	58	62
4. anyagi okok miatt nem engedhető meg	83	86	85	89	83	91	83	77	66	66
5. csak háziasszonynak lenni nem vonzó	67	57	70	56	37	37	76	74	52	57
6. az emberek kevesebbre becsülik azt a nőt, aki csupán háziasszony	45	38	55	51	41	41	62	61	51	55

* Az ötfokú skálán megadott válaszok átszámítása 0-100-ig terjedő skálára.

4. sz. táblázat

A MUNKÁJUKAT OTTHAGYÓ NŐK TÖBBSÉGE MIÉRT SZÜNTETI MEG ÁLLÁSÁT? (ÁTLAGÉRTÉK)*

	Magyarország		Lengyelország		Oroszország		volt Kelet-Németország		volt Nyugat-Németország	
	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák
1. kizárólag a családdal, a háztartással akarnak foglalkozni	56	55	61	56	80	70	-	30	-	78
2. belefáradtak a munkába	39	40	73	66	73	78	-	31	-	65
3. nincs végzettségüknek és igényeiknek megfelelő munka	57	55	44	45	42	44	-	29	-	49
4. vonzó számukra az, hogy csak háziasszonyok legyenek	35	33	44	39	28	44	-	14	-	47
5. egészségi okokból	42	39	58	48	54	52	-	28	-	42
6. hivatásukban, a munkájukban a férfiakhoz képest rosszabb lehetőségeik vannak	69	55	49	43	57	32	-	55	-	61
7. nem tudják a gyermek gondozását megfelelően megoldani	65	70	71	66	55	27	-	55	-	77
8. munkanélküliek lettek	67	64	79	71	37	41	-	91	-	59
9. nincs lehetőségük részmunkaidős állásra	70	68	71	66	63	63	-	85	-	75

* Az ötfokú skálán megadott válaszok átszámítása 0-100-ig terjedő skálára.

** A két németországi régióra vonatkozóan csak az apa-mintákra van adatunk.

5. sz. táblázat

HA A FÉRJ EL TUDNÁ TARTANI A CSALÁDOT, MIT VÁLASZTANA?* (%)

	Magyarország		Lengyelország		Oroszország		volt Kelet-Németország		volt Nyugat-Németország	
	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák
Otthon maradna	33,0	56,3	22,0	46,0	32,9	42,3	6,3	11,3	29,1	39,9
Részmunkaidőben dolgozna	51,1	35,3	51,0	29,5	53,1	42,3	75,3	64,1	46,3	27,9
Teljes munkaidőben dolgozna	13,6	6,0	24,7	18,0	8,2	6,6	11,3	12,9	4,2	3,6
Nem tudja	2,3	2,4	2,3	6,5	5,8	8,8	7,3	11,7	10,4	21,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Férfiak számára a kérdés így szólt: „Ha a férj el tudja tartani a családját, mit tartana jónak; ha a feleség...”,

A férfiak hagyományosabb gondolkodása még inkább kitűnik, ha sajátfeleségük munkavállalásáról van szó. Elfogadják ugyan feleségük igényét a munkavégzésre, a szakmai fejlődésre, de csak úgy, ha a gyerekek rendesen el vannak látva, ha otthon rendezett családi élet várja őket.

6. sz. táblázat

AZ APÁK VÉLEMÉNYE SAJÁT FELESÉGÜK MUNKAVÁLLALÁSÁRÓL
(ÁTLAGÉRTÉK)*

	Magyar- ország	Lengyel- ország	Orosz- ország	volt Kelet- Németország	volt Nyugat-
1. jó, hogy a feleségem dolgozik, mert így független lehetek	29	49	48	61	53
2. a feleségemnek is kell, hogy lehetősége legyen a szakmai fejlődésre	66	78	74	76	48
3. nem lenne jó, ha a feleségem hosszabb időre kiesne a munkából	50	66	50	71	48
4. függetlenebb vagyok, ha a feleségem dolgozik	26	40	40	48	39
5. nem ellenzem, hogy a feleségem dolgozzon, ha a gyermekek rendesen elvannak látva	71	84	78	85	66
6. függetlenül attól, hogy a feleségem dolgozik vagy sem, elvárom, hogy este, ha hazamegyek, rendezett családi élet várjon	64	75	79	59	63

* Az ötfokú skálán megadott válaszok átszámítása 0-100-ig terjedő skálára.

A részmunkaidős foglalkozás csökkenti annak esélyét, hogy a nők szakmájukban, pályájukon előre jussanak, akár karriert fussanak be. De van-e erre igénye a kisgyermek gondozásával, nevelésével elfoglalt fiatal szülőknek? Azt találtuk, számottevő részükben erős törekvés van erre. Bár a férfiak, az apák ambíciói intenzívebbek, a kisgyermekes anyáknak Magyarországon és Nyugat-Németországban több mint egyharmada – más országokban ennél is magasabb aránya – szeretne jelentősen előrelépni munkájában, beosztásában:

7. sz. táblázat

	(%)				
	Magyar- ország	Lengyel- ország	Orosz- ország	volt Kelet- Németország	volt Nyugat- Németország
<i>Szeretne-e munkájában , beosztásában jelentősen előrelépni, akár karriert csinálni?</i>					
<i>– igen vagy talán</i>					
anyák	39,5	50,0	49,8	53,1	38,9
apák	50,2	70,4	50,5	60,7	61,2
<i>– nem</i>					
anyák	52,2	42,6	29,2	33,2	48,3
apák	41,7	16,8	16,5	10,4	21,9
<i>– nincs rá lehetősége, nem tudja</i>					
anyák	8,4	7,4	20,9	13,8	12,8
apák	8,1	12,8	33,0	28,9	16,9

Megjegyzendő, hogy a karrier elég relatív fogalom, ami iskolai végzettségtől, családi háttértől és egyéni ambícióktól függően más és más tartalmat hordozhat, és az emberek igen eltérő szakmai előrelépést tekinthetnek a maguk számára karriernek. Különösen nehéz tehát ennek nemzetközi összehasonlítása. A magyarországi és a többi országban élő szülők karrier-orientáltságának meglehetősen nagy eltérését azonban az egyes országok almintáinak strukturális különbségei nem magyarázzák.

Figyelmet érdemel, hogy ez a férfiakra, apákra is érvényes. Magyarországon kétszer annyi apa nem kíván karriert elérni, mint Oroszországban, Lengyelországban és Nyugat-Németországban, és négyszer annyi, mint a volt Kelet-Németországban. Megállapítható továbbá, hogy bár az apák mindenütt ambiciózusabbak, mint az anyák, mégis Magyarországon hasonlít egymáshoz legjobban a két nem vélekedése. De vajon milyen érvek szólnak a munkahelyi előmenetel ellen?

8. sz. táblázat

MILYEN PROBLÉMÁKKAL JÁRNA A MUNKAHELYI ELŐMENETEL? (ÁTLAGÉRTÉK)*

	Magyarország		Lengyelország		Oroszország		volt Kelet-Németország		volt Nyugat-Németország	
	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák	anyák	apák
1. Túl sokat kellene dolgozni	60	40	69	60	45	26	54	46	69	60
2. Felesége/férje ellenezné	48	40	31	21	25	12	24	17	48	25
3. Attól tartana: nem biztos, hogy megfelel	48	36	24	17	49	25	32	21	33	21
4. Félné a vezetéssel együttjáró konfliktusoktól	51	32	48	46	49	33		37	44	44
5. Olyan feladatokat is el kellene végeznie, amelyek nem érdeklík	49	48	42	41	56	33	45	41	48	44
6. A munkatársakkal való jó kapcsolata veszélybe kerülne	52	47	28	22	31	25	24	29	33	33
7. Több bosszúsággal járna	65	57	31	30	28	29	50	46	50	47
8. Minden energiáját munkájára kellene koncentrálnia	67	56	57	42	59	45	50	40	69	51
9. Nem okozna örömet	56	54	38	31	38	32	33	26	45	32
10. Anyagilag nem érné meg	55	57	33	31	33	23	25	24	34	25
11. Nem tudná összeegyeztetni a családi feladatokkal	67	57	54	34	53	23	72	26	72	43
12. Nem tudna több gyermeket vállalni	40	-	53	-	29	-	55	-	65	-

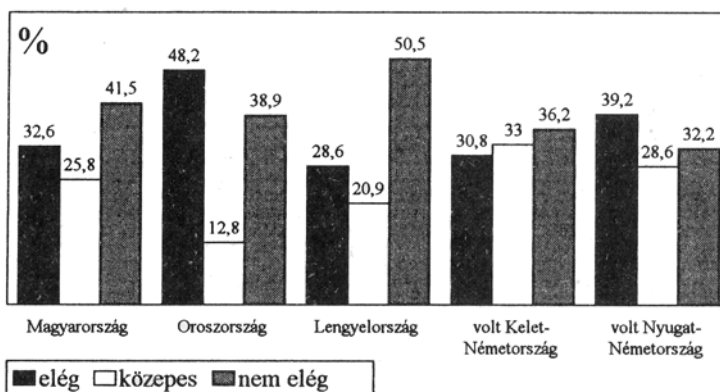
* A „mennyire jönne számításba” kérdésre 1-től 5-ig terjedő skálán megadott válaszmegoszlások átszámítása 0–100 fokú skálára.

Szembeötlő, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – szinte minden kérdésben nagyon jelentős különbség van a karrier ellen szóló érvek intenzitásában az apáknál és anyáknál. Az anyák jobban tartanának a karrierrel járó munkatöbblettől, attól, hogy megfelelnek-e a feladatnak, s nem utolsósorban attól, hogy családi teendőiket nem tudnák megfelelően ellátni. Magyarország azonban több kérdésben is különbözik a többi országtól. Ezek elsősorban akörül forognak, hogy a privát szférát, a családi életet mennyire érintené hátrányosan a karrier. *A magyar szülők, apák és anyák – más országokhoz képest – jobban függővé teszik munkahelyi előmenetelüket attól, hogy házastársi kapcsolatuk, családi életük kiegyensúlyozott maradjon.*

A munkahelyi és a családi feladatok összeegyeztetése különösen kisgyermek nevelése esetében igen nehéz, a fizikai és pszichikai megterhelés, az állandó stresszhelyzet a fiatal anya életének minden napos kísérőjelensége. Kutatási eredményeink szerint a nők többsége úgy véli, hogy a munka ellátása mellett kevés idő jut a családra, vagyis a két feladatkör összeegyeztetéséből származó konfliktusok esősorban a privát szférát, a családot érintik és kevésbé vannak kihatással a munkahelyi teljesítésre.

3. sz. ábra

Munka mellett a családra fordítható idő



A problémát enyhítheti, ha a férj intenzívebben veszi ki részét a háztartási tennivalókból és a gyermekgondozásból. Erre elég kevés esély van, hiszen ők is dolgoznak, mégpedig az esetek egy részében többet is, mint feleségeik. Az anyák becslései szerint 30–40 százalék közöttire tehető a férjek háztartásban, illetve gyermekgondozásban végzett tevékenységének aránya. Ezzel egyébként a nagy többség meg is van elégedve. Az orosz anyák kivételével minden országban 50 százalékot meghaladja, azok aránya, akik férjük háztartásban való részvételére négyes („jó”) vagy ötös („jeles”) osztályzatot adnak. Relatíván a magyar anyák tapasztalják legkevésbé, hogy férjeik aktívan részt vesznek a háztartásban, mégis ők értékelik ezt a teljesítményt a legnagyobbra. (Ez Nyugat-Németországra is jellemző: ott a férjek részvétele még csekélyebb, ám a feleségek által igen nagyra becsült. Érthető is, hiszen a nők nagy része háziasszony, akik különlegesen nagyra értékelhetik, ha dolgozó férjük a háztartási munkákban is közreműködik.) A zömmel nem dolgozó nyugatnémet anyák mellett tehát a magyar nőkre jellemző leginkább az, hogy a nemek közötti hagyományos munkamegosztást elfogadják. De a közepes, vagy gyengébb teljesítmény felértékelése a nők részéről más országokban is általánosnak mondható, és azt mutatja, hogy a nők számára természetesen, magától értetődő, ha akár dolgoznak, akár nem, a háztartást döntően ők maguk látják el; valószínűleg sokuk meggyőződése szerint könnyebben és jobb színvonalon is, mintha ez férjükre hárulna. Nem tudunk magyarázatot adni az orosz nők helyzetmegítélésére. Egyedül önük tapasztaljuk az elmondottaknak a fordítottját: megítélésük szerint férjeik a háztartási munkák közel felét ellátják (ez az öt országon belül a legmagasabb arány), mégis ők azok, akik ezzel a legkevésbé vannak megelégedve. Mögötte azt a – más kérdéseknél is tapasztalt – jellegzetességet sejthetjük, hogy különböző okok miatt az orosz anyák lényegesen frusztráltabbnak tűnnek, mint a többi országokban élő nőtársaik.

Az apák és anyák igen hasonló módon becsülik a férfiak részvételét a háztartási munkákban. Ez azért is érdekes, mert nem házaspárokról van szó; valószínű tehát, hogy a férfiak e tevékenységének mértéke – legalábbis a vizsgált, fiatal szülői generáción belül – egy-egy országban általános, univerzális. Más a helyzet e tevékenység minősítésével: az apák általában jobb osztályzatokat adnak saját teljesítményükre, mint az anyák férjeikére. Ez is érvényes mindegyik országra nézve. Az orosz nők különleges osztályozása miatt itt számottevő az ellentét a férfiak és nők véleménynyilvánítása között. Az orosz apák – csakúgy, mint más országokban – meglehetősen pozitívan értékelik teljesítményüket. Mégis megfigyelhető, hogy őrájuk is jellemző: vélekedésük szerint elég nagy (a többi országhoz képest is) az általuk elvégzett háztartási munka aránya (43%), saját tevékenységük értékelése

azonban – más országokhoz képest – náluk a legalacsonyabb. Mintha arról lenne szó: az orosz szülők körében a nők igyekvőbb férjeikkel is elégedetlenek, a férfiak pedig – legjobb szándékaik ellenére is – büntudatosak. Akárhogy is van, a jelenség arra utal, hogy körükben a háztartás ellátása konfliktusokkal terhelt.

Az apák gyermekgondozásban való részvétele nagyon hasonlít a háztartási munka megosztásával kapcsolatban elmondottakhoz, mégis érdemes felhívni a figyelmet néhány, árnyalatnyi eltérésre. Az apák gyermekgondozásban való részvételének mértékét mindegyik országban egy-két százalékponttal magasabbra becsülik a kérdezett szülők, s ezért az anyák 4-es, 5-ös osztályzatainak aránya is megnövekszik. Az apák ugyanakkor árnyalatnyival kevésbé elégedettek saját teljesítményükkel, mint azzal, ahogyan a háztartásban vesznek részt; ezt bizonyára amiatt gondolják így, mert a gyermekkel való foglalkozást fontosabb és szebb feladatnak tekintik, mint a háztartási munkát, amire – érthető módon – mind a gyermeknek, mind saját maguknak pszichikusan is erős igénye van; lehetőségeiknél tehát több időt szeretnének erre fordítani.

Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy a dolgozó nők számára – ha úgy érzik: nem tudnak elegendő időt és energiát fordítani családjukra, nem jelent igazi megoldást a férfiak részvétele a családi feladatokban. Ebben azonban nem csupán a férfiak csekély részvétele játszik szerepet, hanem a tradíciók is; a háztartás, gyermekgondozás hagyományos „női feladat”, aminek a nők szeretnének minél jobb színvonalon megfelelni. A férfiak csekély teljesítményével meglehetősen elégedettek, azt – mint „helyettük végzett munkát” – nagyon is megbecsülik, a férfiak pedig – úgy tűnik fel – elég nagyra vannak már azzal is, amit eddig teljesítettek.

A férfiak, apák ilyen magas fokú „önbecsülése” mellett nem valószínű, hogy a családi tennivalókban való részvételük mértéke fokozható, növelhető lenne. De adataink arra vallanak, hogy a nemek közötti természetes munkamegosztás tradíciójának e fiatal generációban is elég erőteljes érvényesülése mellett erre nincs is igazán nagy igény. Mindezek alapján érthető, hogy a konfliktusok feloldásának másik jelentős eszközét, a nők részmunkaidős foglalkoztatását a szülők többsége realisabb lehetőségnek tekinti, mint a családi feladatok megosztását.

Olykor szociológiai elemzésekben is találkozunk olyan felfogással, amely a részdíós, 4–6 órás foglalkozást csupán csak szükségmegoldásnak tekinti; mintha ez eleve, jellegéből adódóan nem tudná azt nyújtani a munkavállaló nők számára, amit a munkával, szakmával való identifikálódáshoz a napi 8 órai otthonról való távolmaradás nyújthat. Az anyák azonban egyáltalán nem tartják egymást kizáró alternatíváknak a részmunkaidős állást és a karriert.

Elemzésünk szerint olyan anyák is számítanak szakmai előrejutásra, akik – ha férjük jól keresne – csak részfoglalkozást választanának, de mindenképp dolgoznának:

9. sz. táblázat

A MUNKAVÁLLALÁS KÍVÁNT FAJTÁI ÉS A KARRIERE ORIENTÁLTSAÉG A MEGKÉRDEZETT MAGYAR ANYÁK KÖRÉBEN (SZÁZALÉKBAN)

<i>Ha a férj el tudná tartani a családot, mit választana?</i>	Szeretne-e kariert elérni?		
	igen vagy talán	nem	összesen
Teljes munkaidőben dolgozna	7,1	7,1	14,2
Részmunkaidőben dolgozna	24,6	8,2	52,8
Otthon maradna	11,4	21,6	33,0
Összesen	43,1	56,9	100,0

A részmunkaidős foglalkozás tehát ma sok kisgyermekes anya részéről nem lemondás, a család érdekében hozott áldozat, és nem is feltétlenül csak anyagi kényszer, hanem éppenséggel eszköz, lehetőség a munkavégzéssel kapcsolatos ambíciók és a szívesen vállalt családi élet, a gyermekkel való együttlét harmóniájának biztosítására.

A kutatás tanulsága, hogy a gyermekcentrikus, családcentrikus beállítódás és a munkavállalással, foglalkozással, hivatással, karrierrel kapcsolatos attitűdök összefüggései a korábbinál differenciáltabban kapcsolódnak egymáshoz. Akárcsak egy-két évtizeddel ezelőtt is még elterjedt nézet volt, hogy a női munkaerő nagyobb bevonása a társadalmi munkamegosztásba kedvezőtlenül befolyásolja a termékenységet. Ma, amikor a fiatal szülők maguk is olyan környezetben nevelkedtek, amelyben anyáik dolgoztak, s amelyben a lányokat egyértelműen szakmaszerzésre ösztönözte a család, a munkavállalás és a termékenység csökkenése között nem feltétlenül egyirányú a kapcsolat. Lehetséges, hogy éppen a termékenység csökkenése az, ami módot ad a nők, az anyák számára, hogy szakmai ambícióiknak élve munkát vállaljanak. A környezet, a társadalom, a közgondolkodás gyermekvállalással, családi élettel kapcsolatos értékei és normatívái azonban

nagy támaszt nyújthatnak abban, hogy a munkával, szakmával, hivatással kapcsolatos ambíciók és a fiatal generáció nagyon is természetes gyermekcentrikus beállítódása között összhang teremthető. Ezt ma sem egy családbarát politika, sem a nők munkával kapcsolatos törekvéseinek elősegítése (pl. részmunkaidős lehetőségekkel), sem pedig az egyenjogúságért tevékenykedő nőmozgalmi célkitűzések nem hagyhatják figyelmen kívül.

Pongrácz Tiborné–S. Molnár Edit